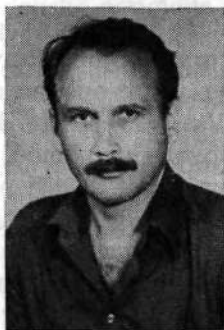

O smrti

IZ SLOVENSКИH ESEJEV ALI POSTNIH PREMIŠLJEVANJ

Matjaž
Kmecl

Kadar je dan zelo lep in sije sonce od jutra do večera celo v Ljubljani, na koncu Bežigrada pa se kot sanjsko prosojna meglica prikazuje Ojstrica in je treba na kakšno neodložljivo delo, se pogosto prav po otročje sprašujem: Kaj bi storil zdajle, če bi ne bilo več kot še nekaj trenutkov do konca; pol leta? — Odgovor je zmeraj jasen in soglasen; odšel bi kam, kamor bi me neslo srce, na neodložljivo delo zagotovo ne. Izbral bi si mogoče tisto pot okoli Tošca. Tam, kjer je pogled najlepši, trava najbolj dišeča, kjer sije sonce noč in dan, od koder se že vidi čudno, sploščeno drevo ob Stogih, bi sedel; potem bi tri dni premišljeval svoje življenje. V varnem, poletno toplem Toščevem trebuhu.

Če bi si zahotel pogleda na Triglav, bi zlezal navzgor po travah. Na vršne planjave Tošca pritiska mogočna Triglavova senca kot nekaj dokončno nestvarnega, brezprizivnega. Tam bi se mu čudil, temu bogu, strah bi me bilo skrivnosti življenja in sveta, v katerem nam je dano živeti, lasje bi mi šli pokonci, molče bi si pel kakšno slavnostno pesem in čakal konca. Vse naokrog po tistih skalnatih junijskih vrtovih bi cvetelo, v kotu bi počival kozorog, ki mu je namenjena prav takšna minljivost kakor vsem nam, kavke bi se kriče (ali pa molče) spreletavale po zraku, visoko zgoraj bi jadrali beli oblaki in iz doline bi se plazila megla.

Prihaja, bi mi tolklo srce, zdaj prihaja dokončna strnitev časa in prostora.

Potem bi me skoraj zagotovo prebodla nedopovedljiva želja po verovanju: da bi v kaj veroval, da bi v tem našel mir in spokojno moč. Ampak kaj si naj izmislim, v kaj naj verujem? Mrzlično bi še zadnjikrat grebel in kopal na vse strani, v vse izkušnje, v vse dvome, da bi mogoče še zadnji hip odkril, česar nisem vse življenje. Prostor bi zmeraj bolj odmeval, Tošč bi vse bolj cvetel, kavke bi še bolj zbe-gane letale gor in dol, megle iz doline bi se plazile bliže in bliže,

Triglav bi od severa dol metal zmeraj daljšo in gostejšo senco, bilo bi mi tesno in mirno. Sedel bi tam v velikih stiskah.

Nič, bi si rekel, raje grem spet dol na južno stran k svizcem premišljevati svoje življenje, kolikor je še časa.

Potem sem res med kranjskimi lilijami in trobenticami, triglavskimi dimki in svišči, triglavskimi neboglasnicami, bohinjskimi perunikami, zoisovimi zvončicami in vijolicami, med samim slovenskim cvetjem. Vse diši in odmeva od davnih domačih sporočil in naročil; dobro mi je. Mrak je vse svetlejši, samota je popolna.

Takrat me obide spomin na staro mater: kako sedi v prazni sobi sredi gosposkega Klosterneuburga med prvo vojno. Pravkar so ji pokopali moža in zdaj je sama. Bridko ji je, v stol onstran mize gleda, kjer je bila vajena videti njegov obraz. Vsa je v črnem, bleda je in utrujena; bolj ko kdaj prej bi ga potrebovala za pomoč in trdnost, prišla je vendar z njegovega pogreba. Zunaj šumi in diši poletni dan. Potem si slovesno prižge njegovo pipo, gre z njo po sobi gor in dol, v krogih ob mizi, po vseh kotih, od omar do oken, se na vse strani ovija z dimom, z njegovim spominom. Čisto je pogreznjena vase, včasih se nasmehne, ker ga uzre ob sebi, včasih kašlja, ker kadil prvič v življenju — stopil je iz tega sveta. Zmeraj znova spet polni pipo in tava po prostranstvih svoje odsotnosti naprej. Počiščena klosterneburška hiša je zmeraj bolj gosta od dimnatega spomina, dokler ni na koncu obojega že preveč za ubogo, osamljeno žensko. Usede se na blazinjak, zapre oči in dokončno omaga.

Ko se zbudi, je novo jutro, okna so na stežaj odprta, iz svilenih zaves pojejo ptice. Spomni se prejšnjega večera, naglo vse pozapre, spet hlastno prižge pipo, spet se napoti z njegovim dimom naokrog po sobi, toda zdaj ni ljube podobe od nikoder več. Napreza se do živčnosti, drhti od naporov in lastnega zgoščevanja, od volje in želje; še žaluzije spusti, da je skoraj tema, v mraku so ljube stvari bliže in zato dosegljivejše, nemirno bega s pogledi po sobi: kdaj se bo pokazala njegova češko zaobljena veselost, njegov italijansko zgovorni temperament, slovensko benigna ukročenost, kdaj spregovorilo devet jezikov, ki jih je govoril, zadonel glas, ki se ni ponašal s pretiranim poslušom, je bil pa lep, kot da bi bil strica Josipa Nollija, opernega pevca. — Pa ni nič; vse je tiho in skoraj sovražno zadržto; samo različni šumi zunanjega sveta vztrajno silijo v prostor in motijo ves ta neučinkoviti napor. Človek bi ponorel od neusmiljenosti časa, ki trdo, nepopustljivo, mračno, čeprav brez sleherne strasti ali naklonjenosti, pa vendar dramatično izseljuje iz bližine in iz življenja vse, kar se je kadarkoli vanj zateklo. Tako tudi starega očeta, papačija (kot mu je rekla mati, ki se ga je še komajda spominjala), opapa (kakor je po dunajski šegi učila omama-stara mati nas, ki nam je bil ta svet že zelo zelo daljen in tuj, neznan in samo po pripovedovanjih obstoječ). — Enostavno ga ni bilo več; najprej so bile zadnje besede, zadnji motni

pogledi, potem zadnje telo, belo, ohlapno in nenevarno, med črnimi mrtvaškimi čipkami, potem so bili zadnji dimi in vonj njegove pipe, ki jo je prvič in zadnjič v življenju vlekla strta in verujoča, so bili zadnji spomini, ki so tako ali drugače prispeli do posthumnih potomcev (in bodo v njih tudi dokončno potihnili); na koncu ne bo ničesar več. Vse se bo potopilo v črno, neznano gmoto nečesa, kar docela neoprijemljivo imenujemo preteklost. — Spominjam se, da sem kot otrok še videl grob tega svojega starega očeta na klosterneurburškem pokopališču; ko pa sem se dolgo po zadnji vojni neko nedeljsko popoldne spet odpravil tja, ni bilo ničesar več: velik del smrtne njive je bil preurejen v grobišče padlim ruskim vojakom, tudi stari, samo še iz parcelice obstoječi ded.

To oddaljevanje v času je kot oddaljevanje v prostoru: stvari postajajo zmeraj bolj neznatne, dokler se nazadnje ne izmaknejo človeškim čutom. Oziram se dol s Tošca, da bi ugledal prijatelje, ljudi, ki jih imam rad in ki sem jih zapustil, ko sem se odpravil na to zadnjo pot — ni jih videti iz širnih megličastih daljav proti Ratitovcu in Koprivniku dol. Ne samo zato, ker že lega vse gostejši mrak, predaleč so pač; samo v spominu se prikazujejo, begotno, v drobnih, nasmejanih krčih, bliskavice, odlomki, nič celega, hipni dogodki in zaskočeni obrazi kot v muzeju voščenih lutk. — Seveda pa je velika razlika: prostor omogoča vračanje, čas ne. S Tošca se vrnemo, v Toščev trenutek nikoli več.

Zdaj je nekakšen večerni čmrlj, leteči medvedek in puhek, prišel naokrog, prijateljsko poplesuje okrog gore, ljubeznivo mrmra svoje pesmice. To zapelje, ker je preveč prijazno, kmalu mrmram še sam; in se brundajo pesmice vse naokrog; najini drobnjavi je pritegnilo »večno mrmranje velikanov«, kot bi rekel Župančič, ves svet sčasoma poje otožno vetrovno glasbo, ki se zdi znana — star, povaljan blues ali kaj; prošnja, vdanost, globoka žalost in milina so v njem nagneteni v gost in otožen hrup. Pesem za stiske in obup.

Vso dolgo noč že dežuje v srcu mi
in voda je vse, kar ljubim, zalila;
s tesnobo čakam prihodnjih dni . . .

Ko je pesem najbolj zazrta vase, ugledam mater v njenih poslednjih življenjskih tegobah. Kakšne muke so to bile, ko je sedela izčrpana, docela okostenela v kotu svetle, še po apnu dišeče sobe, navidezno varna v starem papačijevem naslanjaču, smrt jo je obžrla pri živem telesu, ugonobila ji je že večino duhovne tukajšnjosti, jo napolnila z neznanskimi bolečinami! Nekega jasnega in lepega večera, ko je bilo to odhajanje še na pol pota in je še mogla in upala, se je razjokala in potožila — to pa je bilo tudi vse, s čimer nas je obremenila. Drugače je sedela vdano v svojem sončnem češnjem kotu, smehljala se nam je, kadar smo se vračali iz Ljubljane, šlo je proti pomladi, in čakala, da dokončamo šolanje. Vračati se pred ta

obraz je bila najgloblja muka in najbolj boleča ljubezen. Na tleh je stala skrbno pomita Unrina škatla od arašidnega masla, vanjo je pomalem bruhala ostanke svojega življenja v trenutkih, ko jo je čustvo še begotno popaslo. To jo je tako izčrpalo, da se je zmeraj spet za dolgo pogreznila v neznano in nedosežno odsotnost. Sedel sem ji nasproti in se ves, kolikor me je bilo, brezsolzno grenil. Trajalo je zelo dolgo; volja ji je tačas najbrž iz vseh kotov zbirala, kar je še ostalo moči, da se je potem, čez čas, spet za trenutek odprla, iz oči ji je posijala zavest, čez obraz razlilo nekaj kot nasmešek, nekaj je hotela povedati, pa ni mogla; šele tik pred novim umikom je zamrmrala: Prišel si! Na srce se mi je pribilo in tam molčalo; zelo dolgo sem sedel, skozi okno so se kazale cvetoče češnjeve veje.

Tako je umirala, kmalu smo jo pokopali, njena smrt pa je vsaj zame trajala še zelo dolgo — toliko kot tiste zadnje dni zaživa sem se z njo lahko pogovarjal tudi na grobu.

Čas jo je potem kot vse drugo oddaljeval v nekem svetu, ki ga niti najprizadevnejši spomin — ta edina človekova naprava za časovna premagovanja, ni več zmeraj prav jasno in dobro dosegel; začelo se je ponavljati kot pri starem očetu. — Nekdanja ljudstva so si ustvarjala slikovite predstave o koncu življenja: odpluti je treba po neznanih temnih rekah z barko, ki se ne vrača. Tako je tudi s spominom na življenje, le da je perspektiva malce drugačna — v resnici čas peha vse živo proč od smrti; vsi, ki živimo, smo obsojeni potovati dalje, brez izjeme; kdor z življenjem konča, obstane, smrt je zastanek v trenutku. Psihološko in moralno nastaja pri živih iz tega nedoločen, vendar močan občutek krivde, izdaje in zapuščanja najljubših: krivda brez krivde, izvirni greh živih, neizogibna bolečina, histerija na dan mrtvih.

Filozofsko se od pamtiveka poraja vprašanje: Je smrt res prenehanje, ali ni morda samo umik v svet drugačnih razsežnosti in lastnosti, takšnih, da ga ne zaznavamo in tudi ne moremo zaznati? Ne samo nekatere religije, tudi Einsteinov fizikalni relativizem ali filozofska dialektika odpirajo preišljevanje v to smer. Astronomi ugibajo o »zvezdi smrti« kot nevidni protisončni dvojnici Sonca; fiziki o protisnovi, pojavu, ki je dokazan; zvezdoslovje že dolgo opazuje v vesolju »črne luknje«, kamor pod videzom zgoščevanja nepovratno zginja materija iz naše izkušnje in skozi katere se nemara kozmos obrača kot nogavica. Kot da vse, kar je, obstaja iz vidne in nevidne dvojnosti, morda iz prehajanja snovi v protisnov in nazaj, iz osončij v »črne luknje« in nazaj, iz sonca v »zvezdo smrti« in nazaj, iz prostora v čas in nazaj. Tudi iz življenja v smrt in nazaj, kot trdijo okultni animisti? Stari Kelti s svojimi poduhovljenimi drevesi? — Ne vemo; ni nam dano in nam ne bo nikoli dano vedeti, ker smo narejeni iz svojega sveta za svoj svet, s čutili in razumom, ki niso pripravljene na zaznavanje in razumevanje ničesar drugega. Iz prsti smo, če z vsemi

metafizičnimi daljnosežnostmi povzamemo biblični simbol; v prst smo ujeti z obzorji svojega znanja in obstajanja.

Zdaj sem na vrsti sam s svojimi umiranj. Ne mislim na tisto simbolno, ki traja vse življenje — že po rojstvu ali kar spočetju se začne staranje, staranje pa je umiranje. Seveda bi se dalo kaj razmisliti tudi o tem ali o kakšnem nenavadnem momentu, ki vskoči v življenje kot strela z jasnega. — V blatnem, prijaznem in toplém jezeru, ki se je nabralo v udorinah nad premogovnikom, smo se dneve in tedne namakali, ponavadi kar pod restavracijo. Tako smo se nekega dne spet preganjali z žogo in se zaganjali za njo zdaj eden zdaj drugi ven. Naenkrat pa je neko telo med nami poskočilo še posebej visoko, se potopilo, spet poskočilo, čeprav že malo manj, se ponovno potopilo, zanihalo še nekajkrat gor in dol, nato pa z lasmi in temenom na gladini obmirovalo. Zasmrdelo je vsenaokrog do neba, na vodi so se razbežali nekakšni madeži, mi pa smo jo na vrat na nos, z gnusom v grlu pobrali iz vode. Bilo je jasno, da gre za utopljenca z nekoliko daljšim stažem; eden izmed postavljačev, ki jih ni ravno manjkalo med nami, ga je prijel za frizuro in ga skušal potegniti malo nad vodo, da bi si ga ogledal, pa mu je lasišče ostalo v roki — in to je bilo tudi zanj dovolj; na koncu so ga nekako le pripehali in zvekli na leseni pomol ob skakalnici. Mož je v sobotni pijanosti in očitni nesrečni zaljubljenosti, povrh brez roke, v navalu obupa skočil v vodo, sredi noči, da ga ni videl ne slišal živ krst; spodaj se je moral zapičiti in zatakni v blato, ko pa ga je razkrajanje napihnilo in ko smo preveč razgrajali nad njim, mu je bilo vsega zadosti, izpulil se je in z nekakšno posmrtno športno krettno šinil kvišku! Kakšen memento!

Vendar nič o teh rečeh! Do zdaj so mi že dvakrat v življenju napisali mrliški list (vsaj na pol), enkrat sem bil zares v agoniji — v zadnjem stadiju splošne telesne zastrupitve. Petinštiridesetega, takoj po bajno lepi, tako jo imam zapisano v otroškem spominu, osvoboditvi. Prepozno so me pripeljali v ljubljansko bolnišnico; gibanje iz kraja v kraj je bilo še omejeno, promet se je komajda pobiral; ko sem bil končno z vsemi potrebnimi papirji naložen v tovorni vagon za Ljubljano, je pač vse bilo že precej brezupno. Mati je kmalu potem uspela pripeljati še oba brata in starejšo sestro, da bi se poslovili, vendar se skoraj nič od tega ne spomnim, ker sem bil zelo malo pri zavesti. Obenem sta skupaj z mojo dobro teto na vse kriplje iskali poti do zdravil, ki naj bi še edina mogoče pomagala, pa so bila iz razumljivih razlogov namenjena predvsem ranjencem in drugim žrtvam vojne. Jaz sem ležal tam kot predmet usode; kadar sem odprl oči, sem v glavnem ugajal sam sebi zaradi tolikšne pozornosti, sicer pa mi ni bilo jasno, kaj se dogaja. Zelo mračno in motno sem potem nekoč ujel in dojel veselo materino in tetino govorjenje, da zdaj pa bo, zdaj pa že, da se je posrečilo. Odgrnili so mi odejo in me začeli nabadati na velike igle, oseminštiridesetkrat v razmikih po dve uri zapovrstjo.

Noč, ki je sledila, je bila nekako brezbolečinsko in brezčustveno oddaljena; v spominu mi je iz njenih blodenj do danes obstal en sam prizor: breztelesno sem se mirujoče gibal po rovastem hodniku, na koncu je svetila neopredeljena, vendar čista svetloba, do sem so iz nekega drugega sveta prihajali glasovi, ki sem jih razpoznaval kot materine, usmiljenih sester, zdravnika; videl nisem nikogar in tudi sicer sem bil do vsega popolnoma ravnodušen, miren in odsoten, še najbolj do šumov, ki so prihajali iz »onstranskega« sveta (zdaj sem bil nedvomno »drugje«). — Ko sem se naslednje jutro zbudil, je bilo mirno in po dolgem času sem vse naokrog dojemal spet jasno, čisto, se pravi — kot v zdravih dneh. Tako imenovana »kriza« je bila mimo.

Pred leti in dolgo potem sem bral sestavek o znanstvenem poročilu skupine ameriških raziskovalcev, ki so z natančnim povpraševanjem klinično polmrtvih in mrtvih pa spet oživiljenih ljudi hoteli objektivizirati znanje o psihologiji umiranja. Z osuplostjo in vznemirjenostjo sem ugotovil, da je bilo kot prva (ali druga) faza »odhajanja« popisano natančno tisto, kar bi lahko bilo tudi moj stari spomin na ljubljansko bolnišnico leta petinštirideset. (Mislim, da so raziskavo naslovili Življenje po smrti ali tako nekako. Iz stvari se je potem izcimilo tudi nekaj knjigotrške mode; v roke sem dobil na primer knjigo švicarskega avtorja, ki naj bi sam zmozel takšno izkušnjo in je na dolgo nakladal, da česa bolj prijetnega in prijaznega ni doživel nikoli; pa ni res — tudi občutki so takšni, da jih ni mogoče meriti s tistim, kar sicer živimo, ker smo takrat iz njih odseljeni.)

Ena izmed stopenj umiranja, kot je tudi tam zatrjeno, omenja stop iz lastnega telesa, rahel vzdig ali vzlet nad fizično okolico pa (spet!) brezčustveno opazovanje lastnega zemeljskega ostanka in jaidikovalcev ob njem. Pri tem se mi sama od sebe ponuja neka druga izkušnja z bližino smrti, manj dramatična in bolj boleča, po svojem začetku prav banalna, za življenjsko radovednost pa enako zanimiva. — Nisem bil več tako mlad, ko mi je stric že po nekakšni tradiciji predlagal, da lahko poberem jabolka s tistih visokih vej na drevesih, ki jih sam nikakor ni dosegel; tako kot že od študentskih časov naprej. Bolj zaradi zabave in koristne telovadbe, nekaj pa tudi iz nečednih nagibov, ker je tam le viselo vse najlepše, sem se obiranja lotil in kmalu izzival usodo prek razumnih mej. Leže sem se plazil po visokih vejah in v nekem trenutku za sabo zaslišal rahlo prasketanje, tudi lega se mi je začela zelo hitro spreminjati v navpično. Hrup zdaj je bil zmeraj glasnejši, postalo je neizpodbitno jasno, da letim proti zemlji, na žalost z glavo navzdol. No, me je preblisnila človeška neumnost, krasno, priletim lahko na vse štiri, kot to delajo mački, in znano je, da si zato tudi iz velikih višin ne polomijo nog, telesna teža se razporedi na štiri namesto na dve okončini. Izid takšnih sklepanj je seveda razumnemu človeku na trdnih tleh jasen — predvsem je mačja glava manjša in lažja: treščil sem z brado ob tla, nekajkrat prelomil čeljust,

iztolkel zobe, zlomil nogo dvakrat, roko v zapestju — moja dobra teta in stric sta letala po vrtu in vpila od hudega in od strahu — jaz pa sem se še kar prijazno počutil in se nisem kaj prida vznemirjal — to je zdaj zanimivo. Ležal sem precej udobno v dvoriščnem pesku in pljuval iz ust zobe, seveda bolj njihove ostanke. Imel sem občutek, da me ni v telesu, temveč malo v stran — zato me tudi ni nič bolelo; spomin na let po zraku in udarec ob tla je bil zaznaven od strani: kot da pada nekoliko težja vreča, na primer z moko, nekaj nekoliko mehkejšega, vendar vseeno težjega, potem zamolkel udarec ob tla, in konec. Želel sem potolažiti teto in strica in sem zaščeljal: Šaj ni nič, šaj je vse v redu! Šamo par žobov mi je šlo. Da bi urejenost stanja dokazal, sem se hotel pobrati — toda v tistem hipu sem se moral spet naseliti v lastno telo — kako bi mu sicer ukazoval? — to pa je pomenilo, da spet prevzemam nase vse bolečine. — Začela se je strahovita muka, rešilca ni bilo célo večnost, skozinskoz sem bil pri zavesti, glava se mi je naglo napihovala, posebno spodnji del. — pozneje so mi povedali zanimivo anekdoto (in to je poanta): Gospodične, ki imajo nalogo, da vse, kar pride v bolnišnico in gre iz nje, popišejo v različne papirje, si seveda rade olajšajo delo; docela človeško. Formularja za sprejem in za odpust na Žale sta si bila v tistih časih skoraj enaka — in tako so pri sprejemanju že tudi kar odtehtavale težo upanja; če ga ni bilo veliko ali nič, so kar pri sprejemu s pomočjo kopirnega papirja izpolnile tudi obrazec za »odpust«; eno pisanje manj pač. Tak obrazec so takrat nakopirale tudi zame in še zdaj sem jim hvaležen, ker pravijo, da dolgo živiš, če te po pomoti ali kako drugače razglasijo za mrtvega pri živem telesu.

Vznemirja me izselitev zavesti iz telesa; ji je v takšnem trenutku telo prevelika nadlega in ga zato zataji? Ali pa je to samo blagodejna naprava narave, ki ji zdravniki rečejo šok, njeno bistvo pa je v tem, da telo pod prehudimi udarci kar izključi obrambnosignalni sistem, zamiži pred samim seboj? Kaj je res: samovoljnost zavesti ali njena službovalnost telesu? Ne vemo. Ne ameriške statistike ne takšne ali drugačne izkušnje ne povejo ničesar dokončnega; pojav ni docela v obsegu čutil, ki so proletariat razuma. Dotok senzornih informacij s teh področij je skrajno šibek, nezanesljiv in omejen; največkrat pa ga sploh ni — in veliko vprašanje je, ali bo človeku kdaj uspelo pognati v orbito življenja in smrti projektivno ogledalo, ki bi odslikalo temno, nevidno stran obstajanja. Mislim, da ne. Korak na mesec je bila prava šala v primerjavi s tem; treba je bilo samo izmanipulirati fizikalne lastnosti sveta, ki nam je dan — težnosti, gibanja in druge takšne reči. Tu pa je prag nečesa, kar sodobna fizika samo mukoma otipuje in ugiba — zgraditi mora popolnoma nov sistem, nove metode, nova pojmovanja, stopiti iz sebe, iz arhimedovstva in newtonstva, celo einsteinstva, iz vsega, kar je fizika materije in energije. Pomeni to tudi prodor razuma v prostor smrti? Ne vemo. Niti tega ne, če je

sploh mogoče in če je res. Vse je strahovito negotovo in odprto na popolnoma nepredvidljive strani in načine.

Neizpodbitno vemo samo to, da je v sleherno živo bitje vgrajen nekakšen prastrah za obstoj, odpor pred smrtjo, kar lahko pomeni, da je bivanje izvirno nevarno, da je zoper nekaj; vemo tudi, da se sleherno bivanje na koncu neizogibno spremeni v nebivanje. Toda, v čem je smisel takšne »nevarne« minljivosti? Je to res aksiom, na katerega mora razum pristajati brez možne razlage? Sicer počne to nadvse slikovito, pogosto dramatično, vendar brezglavo, goveje panično, potolčeno, s psihologijo množice na toneči ladji; drugega in drugačnega ne zmore. — Polovica umetnosti raste s te osnove (druga iz samozaverovanosti, erotične in socialne).

In življenje, jasno, je iz podobnih sestavin. — Zdaj se po bliskovito začnejo, tam pod Toščem, skozi spomin vrstiti bežne podobe s poškodbenega oddelka v bolnišnici: bila je to velika sobana, ležalo nas je tam najmanj po štirideset, ob »špicah« pa tudi po enkrat več, križem kražem. V njej so se noč in dan dogajale najbolj nenavadne in najbolj razgaljene reči, vsake toliko je tudi kdo umrl.

Nekega večera so pripeljali resnega moža, ki je klatil tolikšne neumnosti, da smo se na smrt režali: in to je gotovo nekaj, če se sicer po štiriindvajset ur na dan otepaš z bolečinami najrazličnejših vrst. Mož je bil malce potolčen in opraskan, drugega nič — tako je živahno postopal po sobi, vstajal iz postelje, kamor so ga strežniki potrpežljivo polagali, krilil z rokami in ga neutrudno lomil z najbolj bedastimi domislicami. Potem pa je vstopil mladenič in nas zbegano, potrto in obenem plemenito poprosil, naj se ne smejimo preveč, hudo mu je zaradi očeta, saj ni takšne komične sorte, marveč je resen, zadržan in preudaren mož, podrl ga je podivjan motorist, obležal je v nezavesti za nekaj časa, zdaj pa je takšen; gotovo mora biti hudo z njim. Mladenič je kazal toliko resnične prizadetosti, da smo se osramočeni utišali, pa tudi nesrečnika so malo pomirili in pripravili na koncu celo do spanja. — Zjutraj je bil mrtev in vsi smo bili potlačeni. Krivda živih.

Drugič so pripeljali moža v letih, ki nesramežljivo kažejo vsakršno upokojitev, tudi biološko; nadedli so mu sadrene hlače, obrkrhali so se mu kolki. Komaj je čakal, da ga obišče žena, nemudoma jo je stlačil pod odejo in vpričo vseh z očmi kot zgodnja danica dal vedeti, da življenjskih zakonitosti ne gre posploševati. Zadevi smo vljudno obrnili hrbet, ženski je bilo nerodno, toda pokorno je stregla moževi sli; iz bolj oddaljenih kotov so po zraku letele manj vljudne, pa zato toliko bolj zabavne in tehtne pripombe, ki smo se jim — bližnji — režali v stisnjene zobe in popleskano steno. — Kar na sosednji postelji pa je ležal star možiček, ki se mu je v glavi pomedlo: vsake toliko se je podelal v ležišče, kar je bilo znamenje, da želi zaspati — natančno po Freudu ali po kom že: z občutkom toplote v zadnjico si je zagotovil

tudi občutek varnosti, spravljenosti. Zasmrdelo je do neba, on pa si je še zapel uspavanko s starčevsko počenim melanholičnim glasom:

Spavaj, spavaj, sinko zlati,
saj te čuva skrbna mati . . .

in v tem že tudi gromovito zasmrčal. Vpili smo nad njim, žvižgali, sikali, tleskali, on pa nič — spal je sladko spanje otroka, ki mu je zavest odpotovala nazaj v otroška leta in mu mati greje ritko.

Poznega jesenskega popoldneva pa smo iz hodnikov zunaj slišali glasno in razbolelo kričanje. Vsa sobana je prisluhnila, nekaj poškodovancev s polomljenimi rokami in celimi nogami je pohitelo ven na oprezanje; vrnili so se zeleni kot spomladanska trava — zunaj so nosili železničarja, ki mu je pod koleni odrezalo noge, za nosili ju je nosil, še obuti v čevlje, bolničar, mož pa je vse to spremljal v polni zavesti in vpil od začudenosti in bolečine.

Enako osupla nam je neko jutro prinesla rentgenska tehnica pokazat film z glavo, v katero je bil zabit dolg žebelj. Lastnik lobanje in žeblja je bil pacient iz Gorskega Kotarja. Že lep čas je domačim zdravnikom tožil o hudih glavobolih, bil je na opazovanjih v reški bolnišnici; ker pa niso imeli ustreznega rentgena, so ga poslali v Ljubljano — in tu se je pokazal žebelj. Oživele so številne zgodbe, kako so v zakotnih krajih še ne tako dolgo spravljali ljudi s sveta: natančno tako. Prijateljsko so jih opili do mrtvega in jim potem zabili v teme primerno dolgo in zarjavelo železo; ko so se potem zbudili k zavesti, so sicer občutili bolečino, ki pa so jo pripisovali mačku — čutil, ki bi opozarjala na tujek v temenu, pa menda ni. Obdukcije niso prakticirali, pokopali so jih kot žrtve neznane bolezni. Zarjaveli žebelj je zelo zanesljivo opravil nalogo. V našem primeru so uporabili prečist žebelj, ni se hotelo nič zastrupiti in zagnojiti, v bolnišnici so mu ga s kleščami kar potegnili ven, luknjo zabasali z antibiotiki in žrtev kmalu zdravo, čiste glave, napotili domov. Tehnologija smrti in življenja.

Na posteljo zraven pa so pripeljali zidarčka, ki ga je s kolesa podrl avto in mu noge polomil na sedem kosov: banalna in nič nevarna poškodba. Možiček je bil nekaj časa prijazen, potem pa je podivjal — bil je globoko zasvojen pijanec. Ko ni bilo nekaj časa običajnega obroka pijače, se mu je telo odzvalo z lepimi primerki pijanskega besnila. Toda pravočasno so ga privezali na posteljo, tu se je naprezal naprej, dokler se mu ni sredi noči posrečilo izmuzniti se iz povez. Še preden smo se pošteno zbudili in začeli biti plat zvona, je s svojimi polomljenimi nogami plesal med posteljami polko, kričal, vriskal in tolkel s podplati ob tla. Malo prej so mu polomljene kosti z vijaki sicer pritrdili na protetične kovinske ploščice, učinek pa je bil zdaj ta, da se je kajpada vse populilo in rzsulo, kosti so se zdrobile na desetine koncev (če se prav spominjam, sedemindvajset). Ko smo naslednje jutro skupaj z njim, pomirjenim in skesanim, gledali rentgenske slike,

je bilo vse skupaj še najbolj podobno kupu šodra. — Značilna izselitev zavesti iz telesa s škodljivimi posledicami!

Haha! se zdaj prismeje prijazen spomin na prijatelja Branka, nekaj mesecev kasneje, v okrevališču. Tam smo že tarokirali in igrali biljard. V soboto zvečer, ko je bilo manj nadzorstva, pa je vse, kar je lezlo in šlo, odrinilo v bližnjo kantino podjetja Slovenijaceste. Mladi mož je bil skozinskoz zaskrbljen nad svojo nogo, ki se ni hotela zaraščati, slike so kazale porozo, sistematično je pil nekakšne pijače iz kalcijevih tablet in negoval nogo bolj kot sam sebe. Če je le mogel, se je zato vozil v vozičku, zato se je tudi k Slovenijacestam odpeljal, bergle pa za vsak primer natovoril zadaj. Procedure v lokalu so bile nagle in učinkovite, zato ni trajalo dolgo, pa je že sklenil spregovoriti zbranim bosanskim delavcem. Poskočil je z vozička, zlezel na mizo, potisnili smo mu bergle pod roke, da se ne bi prehitro zvrnil dol, in že so se po prostoru razlegale glasne, ognjevite, čeprav ne zmeraj urejene — opravičljivo! — besede o bosanskem ponosu in geniju, o Andriću, bogomilski kulturi in kralju Tvrtku ali o kakšni podobno rodoljubni bosanski zadevi. Pozabil je na svoje osteoporotične tegobe, mahal z berglama po zraku, se navduševal in zaklinjal, tolkel z nogami ob mizo in se enako pozno ponoči vehementno tudi vračal »domov«. Voziček smo vozili za njim ali pa nanj naložili kakšno onemoglo dušo.

Vsekakor: vse je relativno, tudi posledice, tudi izseljevanje zavesti.

Ampak zdaj se nenadoma zavem, tam pod Toščem, da v mislih naglo bežim od smrti; kakor se je vse začelo zelo slovesno, v čudni vodoravni svetlobi, srebrnkastem mraku, z molkom, ki bi lahko bil grozeč, s potuhnjenostjo in potajenostjo prostora, s čmrljem, ki je prepeval pesem o tesnobi prihodnjih dni, se zdaj že odpira jasen in čist pogled čez Voje dol proti Uskovnici in na Bohinjske hribe, svizci iz ostankov zgornjetoške planine prijazno žvižgajo, mladi kozorogci skačejo po robu travnika. Vse tiste slovenske rože cvetejo še naprej, čeprav drugače — z upanjem v barvi, vonju in prizadevnosti — kaj pa drugega tej majhnosti preostaja? Saj je mogoče smrt res izstop iz mirujočega prostora v mirujoči čas, od koder je videti prostorja in nas sredi njih v naglem begu bogvekam — in mogoče nas je res samo prostor, katerega otroci smo, do vrha napolnil s smrtnim strahom pred časom (na njegovem dnu se skriva smrt vsega prostorskega) — toda življenje, ki nam je dano, je tako polno ljubeznivosti in prijaznih lepot, da mu je treba nenehoma orglati hvalnice v sebi, živeti dneve, kot je ta v Toščevem naročju, ali pa jih iskati vrh brezpotnega Bovškega Pihavca, kjer imajo gamsi in kozorogi skupen otroški vrtec. Tam na primer sedeš malo v travo, gledaš dol v Trento s Triglavom v zanesljivem ozadju, vsenaokrog pa skačejo mladorodni kozli in se pobalinsko vadijo v žvižganju. Ali pa čez Špičje (da je Lepo, kot piše na zemljevidu, ni treba posebej poudarjati, ker je seveda najlepše), na najbolj samotnem kraju obmiruješ, ker imaš občutek, da te nekdo

gleda; in že se izza kamna pokaže drobna, bela podlasička, radovednost šeste stopnje plus ji gleda iz smrčka. Pomežikneš ji, ona pa napravi častni (približevalni) krog, ampak bog varji, da bi kihnil ali mignil, v hipu zgine; potem kmalu spet pogleda na čisto drugem koncu iz zemlje. Malo se igrava, ona bega v prijateljskih krogih, jaz ji sem in tja malo pokašljam, da se ima pravico skriti in ji ni dolgčas. — Ali pa greš po grebenu od Krnskih jezer daleč nad Lepeno in potem na planino za Črnim vrhom, v najbolj samotni in že kar čudaški svet; še gamsov ni; odondod pa na Planino Za skalo — med svilenim macesnovjem in starimi, že zdavnaj presahlimi vojaškimi vodnjaki, po odročnih sprehajalnih stezah za pesnike in njihove izvoljenke. Tu tišina ne šepeta, kot bi rekel Avčin, tu poje tihe pesmi, res, ves prostor med Veliko babo in Plaskim voglom jih je poln. Kugy je med nočnim počitkom v fužinskih planinah po cele noči poslušal to glasbo, od katere je brezslušno odmeval ves bohinjski kotel. Ponavadi jo sestavljajo zelo oddaljeni šumi različnih izvirov, slapov in potokov, šelestenje listja na množicah dreves, veseli ali prestrašeni kriki živali med spanjem, violinsko, komaj slišno šumenje nočnih oblakov in vetrov, s katerimi se družijo, predvsem pa seveda neskončna tišina in spet tišina.

Tako mislim torej v trenutku o življenju namesto o smrti — in se počutim krivega. Kajti natančno vem, da lahko tako mislijo samo živi in upajoči, da to niso misli za zadnje pol leta in poslednje trenutke. Med vojno smo se fantiči po naključju potikali po hribih nad Zidanim mostom, ko je priletela — kot skoraj vsak jasen, lep dan — množica srebrnih zavezniških letal; ponavadi je po ravni poti odletela dalje, zdaj pa je v širokem loku zdrsnila nad železniški kotel ob sotočju in sesula nič koliko bomb. Bobnelo je kot na sodni dan, strah nas je bilo, tiščali smo se v grmovje, skoraj vse smo videli, razen končnega razdejanja na dnu, to se je skrivalo za globokimi robovi; bili smo na varnem v mrtvem zavetju. Morda, morda bi lahko kakšna bomba zašla tudi tja gor, toda zelo kmalu je bilo očitno, da bi bilo skorajda nemogoče — leteče trdnjave so se odčedile zelo natančno in nedvoumno. Kmalu smo se zato znebili največjega strahu in si prizadevali videti in zvedeti čimveč. Kasneje, ko je bilo že vse mirno in smo bili spet doma, so po Savi priplavala posamična trupla, deske in velike smeti, pač različna znamenja prestanih dogodkov. — Približno tako, varno, čeprav iz neposredne bližine, strahoma in vendar daleč od nevarnosti, je premišljevanje smrti; prej spogledovanje kot resno početje. Povrh obremenjeno z oddaljenimi oglašnji slabe vesti: spogledujemo se z neizogibnim, najresnejšim, najbolj dramatičnim v življenju, z njegovim koncem — vendar kot živi, kot živalski svizci v varnih, zavetnih rovih, od koder vidimo samo prihajanje smrti za druge, ne temnih globin njene resničnosti. Na reki, ob kateri nam je dano živeti, vidimo ostanke nečesa, kar je bilo življenje, vendar ne naše. Večjidel živimo pač iz dneva v dan, samodejno, miže pred neizprosni približevanjem.

Daleč onstran Uskovnice se gosti mrak in svet se pogreza v nedoločnost. — Pred davnimi leti sem se kot študent ves žejen in presušen lepega sončnega oktobrskega dne primučil s Hribaric dol do Zelene mlake. Vse življenje sem nesrečna žrtev različnih fiksnih idej in naivnih predstav; takrat mi je tičal v glavi spomin na neko učeno branje, v katerem je stalo (ali pa tudi ne), da so takele mlake v visokih hribih ob gorkih dneh vsaj toliko tople kot dolinske. In tudi ko sem pil tisto Zeleno ali tretje jezero, se ni zdelo prav nič osvežljivo; mlaka pač, ime vse pove. Daleč naokrog sem bil sam, oktobrski čas je v hribih že zelo samotni; naglo sem se slekel in na vrat na nos skočil noter. Tam pa sem v hipu postal negiben in nemočen, zakrčen od neznosnega mraza, prsi mi je ukleščilo, gledal sem s preplašenim hrepenenjem navzgor, kamor se je v obrisih sklanjala Zelnarica z zelenega neba, bolj plahutajoča senca kot prava gora, rad bi mahal z rokami in nogami, pa nisem zmogel. Z vso močjo sem si želel, da bi se še kdaj privlekel ven. Želja je bila res tako velika, da so roke začele poganjati, bolj na kratko sicer, ampak vseeno; trajalo pa je še zelo dolgo, da sem se počasi začel ločevati od globine (ki je v Zeleni mlaki resda ni veliko, je pa tiste trenutke bila skorajda neizmerna); mukoma sem lezel po vodi navzgor in po improvizirani neskončnosti pribredel do zraka in sonca. Razvlekel sem se na velik kamen, kanjavski hribi, Špičje in Zelnarica pa so me gledali s svojo znano mirnostjo. Še en bedak! so si namigovali in se svetili v žarkem zgodnjeoktobrskem soncu.

Tisti pogled skozi zeleno plahutajočo vodo navzgor proti sencam življenja je bil močno podoben obzorjem od predvečernega Tošca v vse bolj mračne doline. Mogoče je takšno videti tudi življenje, ko se ujeto v bežeči prostor naglo oddaljuje proti nečemu, čemur v resnici ne vemo pravega imena.